

**Тішечкіна К., к.філол.н., доцент кафедри іноземних мов,
Ганніченко Т., к.пед.н., доцент кафедри іноземних мов,
Миколаївський національний аграрний університет
e-mail: tischechkinakateryna@gmail.com**

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ АКЦЕНТУАЦІЇ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ

Серед різноаспектних проблем української мови важливе місце посідає дослідження тенденцій наголошування різних морфологічних класів слів. Вивчення історії українського наголосу дає можливість відстежити зміни у наголошенні слів протягом історичного розвитку мови, а отже, дозволить глибше зрозуміти літературні норми в наголошенні.

Система наголосу української мови сформувалася внаслідок історичного розвитку праслов'янської і староукраїнської акцентних систем.

Праслов'янська мова успадкувала від протослов'янських говорів балтослов'янського мовного періоду всі три акцентні парадигми, тісно пов'язані з інтонаціями:

-баритоновану (акцентна парадигма *a*) – з нерухомою односкладовою або двоскладовою висхідно-спадною інтонацією на основі;

- окситоновану (акцентна парадигма *b*) – з нерухомою двоскладною висхідно-спадною інтонацією, що охоплює останній склад основи і флективний склад;

- рухому (акцентна парадигма *c*) – із спадною інтонацією на початковому складі в баритонованих формах і односкладовою висхідно-спадною інтонацією на кінцевому складі або двоскладовою висхідно-спадною інтонацією на двох останніх складах [1, с. 40].

У нашому дослідженні дієприслівники, утворені від дієслів з акцентною парадигмою *a*, становлять акцентний тип А, відповідно дієприслівники, утворені від дієслів з акцентною парадигмою *b*, становлять акцентний тип В, а утворені від дієслів з акцентною парадигмою *c* – акцентний тип С.

Мета ж нашої роботи – простежити історію наголосу українських дієприслівників, утворених від атематичних дієслів, від пізньопраслав'янського періоду до нашого часу.

У пізньопраслав'янській мові дієприкметникам на *-tji*, утвореним від атематичних дієслів **b'uti*, **d'ati*, **(j)'ěsti*, **jьměti* був властивий акцентний тип С, а віддієслова **v'ěsti*, **v'ěděti* – акцентний тип А: **sQtjì*, **dadQtjì*, **(j)ědQtjì*, **jьmQtjì*, але **v'ědQtjì* [1, с. 150].

В українській мові дієприслівники на *-чи* від атематичних дієслів не збереглися.

У пізньопраслав'янській мові дієприкметники на *-ъši*, утворені від атематичних дієслів **b'uti*, **d'ati*, **(j)'ěsti*, **jьměti*, мали акцентний тип С, а від дієслова **v'ěsti*, **v'ěděti* – акцентний тип А: **byvъši*, **davъši*, **(j)ěvъši*, **jьměvъši*, **v'ěděvъši* [1, с. 150].

В українській мові лише дієприслівник *відавши* зберіг первісне кореневе наголошення. Дієприслівники *бувши*, *івши* втратили первісний кінцевий наголос і набули кореневої акцентуації (*бувши*, *івши*), що зумовлено впливом форми інфінітива (*бути*, *істи*):

б'ївши [2, 199, 209 зв.; 3, 28/1 зв., 47/1 зв., 48/1; 4, 2/1; 5, 284; 6, 20], *б'ївше* (2, с. 160; 5, с. 163; 7, с. 182; 8, с. 28; 9, 71/1 зв.); – «Хоч я, у коршмі ще *б'ївши*, / Шандарів дуже боялась...» [10, т. X, с. 217], «Ох, таж ти малим не *б'ївши*, / бігав з храма по променню...» [10, т. XI, с. 214], «Я, пустинником ще *б'ївши*, / За вірець собі обрав» [10, т. XII, с. 58], «А, *б'ївши* вами, я б тепер / Як слід, в жалобі рочок походив...» [10, т. XV, с. 406], «Без сорому, без богу *б'ївши* / І восьму заповідь забувши, / Чужим пустився промишлять» [11, с. 139], «Юнона з неба увильнувши, / І гола, як долоня *б'ївши*, / По-паруб'ячу одяглась» [11, с. 262-263], «Про те не мали ми турби, / Стрільцями *б'ївши*, ні журби» [12, т. I, с. 403], «Чи *б'ївши* вільною в гаю, / Ти залетіла...» [12, т. I, с. 407], «Ні до кого не *б'ївши* врагом...» [12, т. I, с. 478], «Іще хлоп'ятком *б'ївши*, чарував / Пражан вибагливих своєю грою...» [13, т. II, с. 289], «Я, *б'ївши* жінкою, неслави не боюся...» [13, т. VII, с. 207], «Козак Бобренко, на ім'я Григорій, <...>/ чотири годи *б'ївши* у походах, / ні в чім нагани жодної не мав» [14, с. 13], *б'ївши* [15, с. 48; 16, с. 62; 17, с. 68], «...спитав / Санчо, *видоб'ївши* вати / Ухо пану зав'язати» [10, т. XII, с. 152], «І її *відб'ївши*, сміло / Рушу світ весь здобувать!» [10, т. XII, с. 173], «І, *переб'ївши* ніч в пустині, знов / В дорогу рушив» [10, т. X, с. 374], «І там не довго щось *поб'ївши* / Вернувся до своїх відтіль» [11, с. 109], «Хто знає, може, коли за насилля помститься, *приб'ївши* / Сам...» [18, т. IV, с. 424], «...*приб'ївши*, загинуть при хатнім багатті...» [18, т. IV, с. 424], «І чи живого Айгістоса ще у палатах побачив, / З Трої *приб'ївши*...» [18, т. IV, с. 425]; *в'ївши* [19];

івши [19], «Враз з Бабаєм півня з□*івши*...» [10, т. XII, с. 79], «Щоб звір, його *наївши*, не сказився...» [10, т. X, с. 392], «Тож, *наївши*, більш не жду» [10, т. XII, с. 83], «А Бассім, *наївши*, впивши, / Навіть богу не моливши / Почухрав собі в стебло» [10, т. XII, с. 414], «І, *попоївши*, тихо ляг я спати» [10, т. XIII, с. 72], «Воно годиться, *попоївши*...» [20, с. 37].

Таким чином, більшість дієприслівників, утворених від атематичних дієслів, втратили на ґрунті української мови первісний кінцевий наголос і набули кореневої акцентуації, перейнявши наголос відповідних інфінітивів.

Список джерел:

1. Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія. К., 1998. 342 с.
2. Острозький збірник. – Острог, 1588 (стародрук). Цифрами позначаються аркуші стародруку, цифровими індексами – рахунки (перший рахунок індексом не позначається).
3. Філялет Х. Апокрисис. Острог, 1598 (стародрук). При документуванні матеріалу з цієї пам'ятки перша цифра вказує на зошит, друга – на аркуш у цьому зошиті.
4. Транквіліон К. Зерцало богословіи. Почаїв, 1618 (стародрук). При наявності двох цифр (розділених похилою рисою) на позначення аркуша перша цифра вказує на зошит, друга – на аркуш у цьому зошиті.

5. Берында П. Лексікон славеноросскій К., 1627 / Підгот. до вид. В. В. Німчук. К.: Вид-во АН УРСР, 1961 (стародрук, перевид. фотомех. способом).
6. Радивиловській А. Огородок. К., 1676 (стародрук).
7. Баранович Л. Меч духовный. К., 1666 (стародрук).
8. Синопис. К., 1680 (стародрук).
9. Туптало Д. Руно орошенное. Чернігов, 1683 (стародрук).
10. Франко І. Твори: У 20-ти т. К.: Держлітвидав УРСР, 1950 – 1956.
11. Котляревський І. Повне зібрання творів: У 2-х т. К.: Вид-во АН УРСР, 1952. Т. 1.
12. Грабовський П. Зібрання творів: У 3-х т. К.: Держлітвидав АН УРСР, 1959.
13. Рильський М. Твори: У 10-ти т. К.: Держлітвидав України, 1960 – 1961.
14. Ліна Костенко. Маруся Чурай. К.: Веселка, 1990. – С. 155.
15. Погрібний М. Словник наголосів української літературної мови. К.: Рад. шк., 1964.
16. Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник К.: Наук, думка, 1973.
17. Український орфографічний словник. К.: Довіра, 2002. 1016 с.
18. Леся Українка. Твори: У 5-ти т. К.: Держлітвидав УРСР, 1951 – 1956.
19. Інтегрована лексикографічна система „Словники України”, версія 1.05 / НАН України Інститут мовно-інформаційних досліджень. К.: Довіра, 2001 – 2005.
20. Глібов Л. Твори. К.: Держлітвидав УРСР, 1962.